

Gedeelte uit:
Beschrijving van Arnhem door Mr. J.W. Staats Evers
Uitgegeven: Arnhem, IS, AN. Nijhoff en Zoon, 1868

HOOFDSTUK VI.

BIJZONDERHEDEN AANGAANDE DE VOORNAAMSTE KLOOSTERS,
DIE EERTIJD BINNEN DE STAD WAREN GEVESTIGD.

Het St. Jansklooster of de Kommanderie van St. Jan.

Tot eene der oudste gebouwen van de stad, ja, naar men wil, van ons geheele Vaderland 1), behoorde de in 1817 afgebroken St. Janskerk, in wier nabijheid in 1837 de Nieuwe- of Koepelkerk verrees. Deze kerk werd in overoude tijden door de ridders van Maltha en van Rhodus, ook wel, naar hun patroon Johannes den Dooper, ridders der orde van St. Jan of St. Jansheeren genaamd, op de grondslagen van een heidenschen tempel gebouwd. Deze ridders woonden daarnaast in een huis (kommandeurshuis) met hof, paardenstal en andere gebouwen, die de geheele ruimte tusschen de St. Jansplaats en den Velperpoortsmuur besloegen, welk een en ander outtijds onder den naam van de Kommanderie van St. Jan bekend stond. De Duitsche ridders waren hier vroeger zeer in aanzien, werden steeds door de vorsten in bijzondere bescherming genomen en genoten vele voorregten. Zoo ontvingen zij op de markt-

---

1) NIJHOFF, *Wandelingen*, bl. 31.

dagen den tol van alle uit de Veluwe binnen de stad gevoerde waren, die graaf Otto III echter in 1240 afkocht 1). Hertog Willem van Gulick verleende bij handvest van 1379 (door Reinald in 1402 vernieuwd), in navolging zijner voorzaten, aan de leden der orde bijzondere privilegiën, o. a. dat zij bij overtredingen niet voor ambtslieden of richters, maar alleen voor den vorst zelven of diens lasthebbers zouden teregtstaan. De stad Arnhem stelde het St. Jansklooster in 1509 mede vrij van alle stadsdienst en bolwerken 2). Ook Paus Gregorius IX sprong voor de broeders van het Jerusalems godshuis te Arnhem in de bres, toen hij hoorde dat men er op uit was hen te onderdrukken, door den bisschop van Keulen en zijnen stadhouders te gelasten om de wereldlijken, die zich hieraan mogten schuldig maken, bij vonnis in de kerk onder opentlijk aansteken van kaarsen af te schrikken, en, zoo het geestelijken waren, deze in hunne bediening te schorsen 3). Bij den zwaren brand, die de stad in het jaar 1425 teisterde, werd de St. Janskerk eenigszins geschonden en de toren vernield. Men herbouwde daarop de kerk voor rekening der stad fraaijer, versierde ze met een tweeden toren, en een

1) SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.*, D. I, bl. 96.

2) *Inv.*, bl. 174.

3) SLICHTENHORST. Over deze Kommanderie schrijft VAN SPAEN, *Inleiding tot de Gesch. van Gelderland*, D. 4, bl. 221 en volg.:

»De ridders hospitaliers van Jerusalem, naderhand de orde van Rhodus of Maltha genoemd, bezaten twee Commanderijen of huizen op de Veluwe, de eene te Arnhem en het andere Johannisdaal of Heerenlo bij Harderwijk. Deze ridders genoten eenige rechten te Arnhem, als men uit drie brieven van 1240, 1249 en 1251 met de aanteekeningen van den heer BONDAM, (*Charterb.* p. 431, 474 en 483) vernemen kan. De Commanderije van Arnhem met die van Nijmegen vereenigd is nog tegenwoordig (1805) aanwezig, onder het groot Prioraat van Duitschland, en wordt door eenen Roomschen edelman bekleed; hoewel daaromtrent verschillen met de steden Nijmegen en Arnhem ontstaan zijn, die deze goederen, als de andere geestelijke goederen, waarvan het ligchaam of corpus binnen de provincie lag, hebben willen aanslaan. De orde is evenwel bij het bezit gehandhaafd.»

wijbisschop deed daarna in 1470 de inwijding 1). Nadat de toenmalige kommandeur Thomas van Rothuijsen in 1501 vele goederen van het klooster had te gelde gemaakt, ten einde in Rhodus tegen de Turken ten strijde te kunnen trekken, had het gesticht sedert met vele financiële moeilijkheden te kampen 2).

Tijdens de hervorming was de laatste konventueel in 1583 verplicht op last van den magistraat de stad te ont-ruimen 3), ofschoon de goederen der stichting toen niet, even als die van vele andere, gesaeculariseerd werden, maar onder afzonderlijk beheer van een kommandeur bleven, met wien in 1640 eene conventie werd gesloten in dier voege, dat het meerendeel der inkomsten tot onderhoud van de predikanten en schoolmeesters zou worden uitgekeerd. In het midden der 17de eeuw leed de St. Janskerk door oorlogen groote schade, ten gevolge waarvan de kommanderie met geldelijke hulp bijsprong. Over de terugbetaling dezer gelden en verdere vorderingen wegens het aandeel in de ostagie-penningen, na het vertrek der Franschen verschuldigd, alsmede eene jaarlijksche uitkeering van f 1500 ten behoeve van kerk- en schooldienaren, ontstond later verschil tusschen den magistraat en de kommanderie, hetwelk in 1691 werd bijgelegd 4). In 1791 werden met toestemming van den magistraat nog priesters in St. Jan geadmitteerd, mits deze voor den eerst regerende burgemeester op hun priesterlijk woord bij handtasting beloofden het plakkaat der Staten van Gelderland van 19 October 1731 te zullen nakomen. De kerk, die reeds voorlang tot de predikdienst werd gebruikt, is volgens besluit van 2 Junij 1806, waaraan eerst in 1808 uitvoering werd gegeven, door den admodiateur der goederen van St. Jan, namens het domein, aan de stad ten behoeve van de Hervormde gemeente afgestaan. De overige

---

1) *Kronijk*, bl. 49.

2) *Inv.*, bl. 174.

3) Als boven.

4) Als boven, bl. 463.

gebouwen der kommanderie van St. Jan gingen vervolgens in 1826 voor f 30,000 aan de stad in eigendom over. Het daaraan grenzende terrein strekte vele jaren tot begraafplaats. Op het oud-Provinciaal Archief bevinden zich vele stukken tot het archief der voormalige kommanderie behoorende 1), waaronder een *vidimus* eener bulle van paus Urbanus van 1287, waarbij aan de orde van St. Jan in Duitschland het aanvaarden van erfenissen toegestaan wordt 2).

Het Klooster Munnikhuizen.

In het midden van Klarenbeek, niet verre van de boschwachterswoning, die thans den naam van Monnikhuizen draagt, stond oudtijds een aanzienlijk Karthuizer-klooster van gelijke benaming 3). Dit klooster, dat met zijn hof een klein dal besloeg en aan den voet van eenige heuvelen lag, in de nabijheid eener driftige beek, wier water de nog bestaande vischvijvers der broeders vulde, was een der oudste van de stad: het was zeer vermaard en het voornaamste van allen zoowel wegens grootte en prachtige bouworde, als ook omdat het eenmaal een lievelingsverblijf was van beroemde Geldersche vorsten, die het tevens als hunne laatste rustplaats uitkozen. Ofschoon de stichtingsbrief van het jaar 1342 dagteekent 4), blijkt evenwel met genoegzame zekerheid dat het klooster reeds veertien jaren vroeger door Hertog Reijnald II en zijne echtgenoot Eleonora van Engeland als zoenoffer voor gepleegde wreedheden was gebouwd. De hertog had namelijk aan zijn neef Adolf van der Mark, bisschop van Luik, ondersteuning toegezegd toen deze met zijne onderhoorige Luikenaars overhoop lag; de laatsten hadden echter van zijne afwezigheid in Italië partij getrokken door zich ernstig tegen hunnen bisschop te verzetten en alles te vuur en zwaard te vernielen. Te huis

1) Zie bl. 52 van het *Kort Overzicht* van bedoeld Archief.

2) Zie *Prov. Verslag*, 1856, bl. 86.

3) Zie *Geld. Volks-Alm.*, 1867, bl. 150.

4) *НУНОВЪ*, *Wandelingen*, bl. 96.